

KİMLİK VE SÖYLEM

Dr. Cevdet ÖZDEMİR
Adnan Menderes Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü

ÖZET

Toplumsal değişme, toplumsal düzen, kültürel etkileşim gibi olguları inceleyen bir çalışma, toplumsal kimlik ve söylem kavramlarına atıfta bulunmaksızın başarılı olamaz ya da eksik kalır. Sosyal teoride toplumsal kimlik kavramının kullanılması, söyleme göre daha eskilere uzanır. Kimlik kavramının açık olmadığı yerlerde, söylem kavramına müracaat edilmeye başlanması iki kavramı birlikte ele almayı gerektirir.

Bu makalenin amacı, her iki kavramın birbiriyle ilişkilerini bir nebze olsun göstermek, bir sosyal teori geliştirirken her iki kavramı birlikte değerlendirmenin getirebileceği yarara dikkat çekmektir. Çünkü sosyal gerçekliğin inşasında, düşünce, söz ve eylemin birbirleriyle olan diyalektik ilişkileri en iyi kimlik ve söylem kavramlarına odaklanarak açığa çıkarılabilir.

Anahtar Kelimeler
Kimlik, söylem, özgürlük

1. GİRİŞ

Söylem ve kimlik, aynı gerçekliğin farklı iki yüzünü temsil eder. Bu iki kavramı birbirinden ayırmak olanaksız olduğu kadar boş bir çabadır. Çünkü, biri diğerinden doğar, onu besler, zorlar ve sürekli olarak dönüştürür. Bugünlerde toplumsal kimlik üzerine entelektüel çalışmalar sürse de, kavram eski çekiciliğini yitirmiş, onun şatafatlı yerini söylem kavramı almıştır.

Son zamanların moda kavramı “söylem”dir ve cazibesi uluslararasıdır. Öyle ki, Sözen’e göre (1999, 11), çağımız “söylem” yüzyılıdır. Evet, söylem her yere sızmaktadır; neredeyse günlük konuşmalar, bilimsel tartışmalar, siyasî çekişmeler söylem kavramına yer vermeksizin yapılamaz oldu. Gerçekten de, bilimdeki teori tartışmalarından kadın haklarına, eş cinsellerin haklarından çevre kirliliğine, etnik ve dinî özgürlük veya özerklik isteklerine değin pek çok entelektüel tartışma “söylem” kavramı etrafında geçmekte. Belki de, söylemin sosyal yaşamımızda tuttuğu yeri en iyi Habermas özetlemektedir. Habermas’a göre, birbirlerinden çok farklı ve birbirlerine çok uzak söylemlerin bir arada oluşu modern zamanları temsil eden bir olgudur (Bauman, 1995; 31).

Kimlik ve söylem kavramlarının birbirlerinden ayrı olarak sosyal gerçeklik analizinde kullanılması, metot bakımından bir eksikliklerdir. Bu kavramları ayrı ayrı incelemek, değerlendirmek yerine, her iki kavramı birlikte ele almak daha uygun bir yoldur. Çünkü, iki kavram da birbiriyle çok yakından ilişkili ve iç içedir.

2. KİMLİK

Kimlik kavramı, daha çok psikolojinin sahiplendiği bir terimdir. Ancak, felsefenin ahlakî ve ontolojik anlamda, kavramı sahiplenmesi daha eskilere uzanır, Antik Yunan Felsefesi özellikle iyi yurttaş, iyi insan, erdem gibi temalarla doludur. Sosyolojinin kimlik kavramıyla olan ilişkisi ise daha yenidir. Kavramın psikolojideki kullanımı, daha çok, bireyin özne olma yeteneğine vurguda bulunur. Sosyolojide ise, kavram toplumsal ve bireysel arasındaki ilişkilere dikkat çeken bir anlamda kullanılır.

Kimlik kavramının sosyolojideki yeri çok önemlidir. Yakın planda bakıldığında, sosyolojideki teorik bölünmelerin, karşıtlıkların neredeyse tamamen bu kavram etrafında geçtiğini görürüz. Comte'un "pozitif toplum"u, Parsons'ın "aktör"ü, Mead'ın "ben, bireysel ben, toplumsal ben"i (I, me, self), Marx'ın "toplumsal sınıf"ı rahatlıkla toplumsal kimlik tartışmaları içine alınabilmektedir.

Toplumsal kimlik, bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine, sanatına, diline, dinine, gelenek ve göreneklerine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder. Birey kendi toplumu ve diğer toplumlar arasındaki benzerlikleri, karşıtlıkları, çatışmaları toplumsal kimliğine yüklediği anlam sınırları çerçevesinde tanımlar ve bu doğrultuda bir eylem stratejisi geliştirir. Birey, toplumsal kimlik aracılığıyla yaşam pratiklerine katılır. Toplumsal kimlik, çoğu zaman, bilinç ötesinde bir işlev yüklenerek bireyin bütün varlığına hükmeder. Fakat birey ve toplum arasındaki bir boşluk devamlı olarak kendini hissettirir.

İnsan için kimlik sorunu ne zaman kendini göstermiştir? Bilgin (1994), kimlik sorununun Fransız devrimi öncesi ve sonrası bazı oluşumlarla ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Sanırım burada vurgulanmak istenen husus, sorunun genel anlamda bilinç düzeyine taşınmasıdır. İnsan, var olduğu günden bu yana, daima kimlik sorunu yaşamıştır. Bu noktada, biraz da Comte'çu toplum perspektifinde kalarak, insanın genel bir kimlik arayışını kabaca özetlemek gerekmektedir.

İnsanın kimlik sorunu, ilk olarak onun doğa ile ilişkilerinde ortaya çıktı. İnsan, önce doğa içindeki konumunu sorguladı. Güneş, ay, yıldız gibi

varlıklara üstün güçler atfederek onlara tanrısal bir anlam verdi ve kendini onlara itaat etmek zorunda olan bir kul olarak değerlendirdi. Tanrılar, insana koşulsuz itaati karşılığında sonsuz mutluluğu vaat ettiler. Böylece, aidiyet, önce sadece doğal varlıklara teslim edildi. Zamanla, kulluk anlayışı, doğal güçlerden aşkın kutsal güçlere doğru bir sadakat anlayışına dönüşerek, tek mutlak güçlü tanrı figürüne bağlılık ve inançla örtüştü. İnsan aklının gelişmesi ve bilginin ilerlemesiyle birlikte, bir bilgi edinme tarzı olarak bilim ortaya çıktığında tanrıların tacı yere düştü. Bu kez, yere düşen taç'a bilimadamları sahip çıktı. Sonuçta akıl, bilim ve insan evrensel bir üçlü oluşturdu. Fakat insan için vaat edilen mutluluk hâlâ ortada yoktu ve taç bir kez daha yere düştü. Şimdi, bu tacı yeniden ele geçirmek isteyen tarafların şiddetli mücadelesine tanık oluyoruz.

3. SÖYLEM

Söylem teriminin kökeni Latince'dir, "discurrere" veya "discursus" sözcüklerinden gelmektedir.¹ Söylem (discourse) kavramının İngilizce sözlüklerdeki karşılıklarına baktığımızda çok farklı anlamlara sahip olduğu görülür; insanların birbirleriyle karşılıklı konuşması, bilgi alışverişinde bulunması, yazışması, sohbet etmesi bunlardan bazılarıdır. Kavramın nutuk, söylev, hutbe gibi karşılıkları da bulunmaktadır. Aynı zamanda kavram bir konunun uzun ve belirli kurallara bağlı olarak işlenişini de içerebilmektedir, örneğin bilimsel araştırmalar gibi. Ancak sosyal bilimlerde, özellikle sosyolojide kavram çok değişik boyutlarda kullanılabilir. Örneğin, kimileri için söylem, yalnızca anlamların bir keşfi olarak anlaşılırken, kimileri için neredeyse sosyal gerçekliğin bütün alanlarını kapsamaktadır (Cevizci, 2000; 876).

Peki, nedir "söylem"? Diltheyci tarzda bir hermeneutik olarak paylaşılan bir ortak anlamlar alanı mı? Gadamerci bir analizde olduğu gibi önyargıların öncülüğünde tarihin anlaşılması mı ya da gerçeğin maskesinin düşürülmesi mi? Yoksa Lacan'da olduğu gibi söylem öznenin yaratıcısı mı? Söylem, öznel arasında gerçekleşen bir durumun yansıması mı? Yapısalcıların dediği gibi özneyi belirleyen, özneye dışsal bir yapı var mı? Bir adım sonrası postyapısalcılarda olduğu gibi her metin okuması bir metin yazması (Sözen, 1999) anlamına mı gelmektedir? Her yaklaşımın bu sorulara cevabı birbirinden farklıdır. Bunlardan bazılarına hatırlamakta yarar var.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Sözen (1994), Söylem'e müracaat edilebilir.

4. SÖYLEM HAKKINDA BAZI YAKLAŞIMLAR

Söylem kavramının sosyal bilimlerde kullanılmaya başlaması, öncelikle dil üzerine çalışmalarla ortaya çıktı. Geleneksel dilbilim incelemelerinde sözcükler, ekler, kökler, noktalama işaretleri verili bir dil yapısı esas alınarak gerçekleştiriliyordu. Fakat daha sonra dil üzerine çalışmalarda öznenin rolü, anlamların dil ile olan ilişkisi, dilin güncel yaşamdaki yansımaları, dilin dinamizmi gibi konular bu konuda sürdürülen çalışmalarda yeni bakış açıların doğmasına yol açtı. Sonuçta, söylem, popüler bir kavram olarak sosyal bilimler literatürüne katıldı. Bu konuda ilk öncüler, Ferdinand de Saussure, Roland Barthes ve Michel Foucault'dur. Onların klasik dilbilime itirazları, dilin insana aşkın bir yapıda olmadığını vurgulamaktı. Anlamı ve anlamın yorumunu ön plana çıkaran bu ciddi çıkışlar, sosyal bilimlerdeki nesnellik-öznel tartışmalarına yeni bir boyut kazandırdı

Bildiğimiz gibi, Dilthey, Comte'cu pozitivistin karşısına sosyal bilim-sanat-edebî yorum arasında bağlar kurmayı amaçlamıştı. Bu yaklaşıma göre, katı pozitivist çerçevedeki nedensel ifadeler bile, aslında gözlemcinin tecrübelerinden doğar. Bu nedenle saf nedensellikten söz edilemez. Gerçekte, sosyal bilim doğa biliminin saf bir kopyası değildir. Yeni bilim anlayışının konuları, ne salt olgusal ne de salt zihni spekülasyonlardan ibarettir. Sonuçta, her iki yönelimin iç içe olduğu bir bilim tasarlanır (Alexander ve Colomy, 1992; 32). Bir anlamda sosyal bilimlerde söylem'e kapı aralanır ve "hermeneutik" yeni bir yaklaşım olarak entelektüel tartışmalarda ayrıcalıklı yerini almaya başlar.

Hermeneutik yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri Gadamer'dir. Gadamer, bir metni veya yaşam tarzını bütün olarak anlamak ister. Ona göre, bir metin kendisinde içkin olanların karşılıklılığı içinde ve onlara referansta bulunarak anlaşılabilir. Gadamer, on dokuzuncu yüzyıl hermeneutik yaklaşımından "yöntemi" reddetmesiyle ayrılır². Onun ilgisi, metni kendinde olarak kavramaktır. Gadamer, gerçekte yönemsiz bir yüzleşmeden yana tavır geliştirir. Bu amacını gerçekleştirmek için "dil" incelemelerinde yoğunlaşır. O, pek çoğumuzu şaşırtacak derecede önyargıları için içinde katar. Ona göre, önyargıları analizin dışına atmak değil, aksine olabildiğince içine çekmek gerekir (Skinner, 1991: 24,25; Hekman, 1999). Gadamer için, "yorum"un işlevi yapay anlam maskelerini düşürmek, yani olup bitenleri gizleyen örtüyü açmaktır. Bir başka deyişle, Gadamer için "yorumlama", gelenekte içkin söylemin açığa çıkartılmasıdır.

² Ancak Hekman (1999) bu konuda, Gadamer'in açıkça bir metod arayışında olmasa bile çalışmalarında metoda dair imaların bulunduğunu ileri sürer.

Söyleme ilişkin olarak üzerinde durulması gereken bir diğer yaklaşım yapısalcılıktır. Bilindiği gibi, yapısalcılara göre, sosyal gerçeklik tekil öğelerle açıklanamayacak kadar büyük bir yapıdan ibarettir. Eğer bir yapının açıklanması isteniyorsa, mutlaka sistemi oluşturan parçalar arası karşılıklı ilişkilere bakılması gerekir (Keat ve Urry, 1994;149). Nesnelere, ilişkileri anlamlandıran söylem yapısalcılıkla bir inceleme nesnesi haline gelir. Yapısalcılık “anlam üreten insana” odaklanır. Dil sembolik düzeni yaratan bir iletişim aracıdır. Yapısalcılık dilin arkasında bir yapı olduğunu kabul eder. Yapısalcılara göre, söylem, bir yapı üzerine kurulur ve onun aracılığıyla kümelenir.

Söylem üzerine bir yazı Lacan’ın görüşlerine değinmeden edemez. Lacan, söylem ile düşünmeyi aynı şey olarak görür. Söylem, bir anlama olduğu kadar, konuşmanın da karakterini verir. Lacan’a göre, özne ve dil ancak, ötekiler referans alınırsa açıklanabilecek konulardır. Kişilikleri, benlikleri yaratan söylemlerdir. Ona göre eğer özne, söylemin ürünü olarak ele alınırsa, söylem analizini özne-özne ilişkileri temelinde gerçekleştirmek gerekir. Eğer bir söylemi açıklamak ve anlamak istiyorsak, yapılması gereken semboller, simgeler dünyasına nüfuz etmektir (Sözen,1999: 49).

Yapısalcı gibi düşünüp yapısalcılığı kabul etmeyen birinden bahsetmek gerekirse, kuşkusuz bu kişi Foucault olurdu. Foucault’ya göre söylem, birlik kadar dağılmayı da ifade eder. Ona göre, söylemler, dünyayla ilişkimizi sağlar, konumlandırırlar. Söylem, iktidarın aracı ve sonucu olabileceği gibi aynı zamanda karşıt bir strateji için engel ya da çıkış oluşturabilecek karmaşık ve istikrarsız bir bütündür. Söylem harekete geçirir ve üretir; onu güçlendirir ama bir yandan da yıpratır. Zayıflatır ve onun silinmesini sağlar. Foucaultcu söylem bir bilgi teorisidir. Söylem yapıları bilginin formülasyon biçimlerine göre belirlenir. Söylem kurumlarda, teknik süreçlerde, genel davranış kalıplarında içkindir (Sözen, 1999: 66,67). Foucault, pratik aktivitelerin tarihsel olarak kurulduğunu ve metafizik anlayışlarla biçimlendiğini savunur. Bir başka deyişle, sosyal bilimlerde tek bir söylem yerine, söylemlerden söz etmek daha uygundur (Alexander, 1987a: 22). Foucault’nun söylem anlayışı, Pareto, Weber, Parsons ve Habermas gibi pek çok sosyologun akılcı olan ve olmayan davranış arasında köprü kurma çabalarına benzer (Alexander, 1988a: 80).

Foucault’ya göre (1994; 188), yapı şeylerin sözel tasvirleridir. Şeyler dünyası, ancak söze dönüştürüldüğünde söyleme katılır. Ona göre “ yapı, görünürü sınırlandırarak ve filtreden geçirerek, onun dilin içine aktarılmasına izin vermektedir”. Foucault, insan bilincini dil aracılığıyla nesnelere buluşturur. Ancak, onun bu yaklaşımının nesnelere/şeyler dünyasını bize vermesi mümkün mü? Bu soruya verilecek cevap kısmen evet, fakat büyük ölçüde “hayır” olacaktır. Çünkü, hiçbir söz işaret ettiği şeyi tümüyle tüketemez, içeremez, tasvir edemez, tanımlayamaz. Kaldı ki, sözle birlikte

sözün bağlandığı şey artık çok farklı bir bağlama taşınmış olur ve bu süreç biteviye devam eder.

Söylemlerin hiyerarşisi hakkında konuşmak için, özellikle de bilime karşı takınmamız tavrı konusunda Feyerabend'in görüşlerine değinmek gerekir. Feyerabend'e göre, hiçbir bilimsel yöntem mutlak olarak bağlayıcı ve değişmez değildir. Eğer bilimsel bilgide bir ilerleme olacaksa bu, bazı yöntem dışı uygulamalarla olanaklıdır. Bu durum o kadar ileri götürülebilir ki, yöntemin gereklerinin tam da zıttı olan uygulamalar bilgide ilerleme yaratabilir. Uzmanlar, uzman olmayanlar, meslek sahibi olanlar ve hariçten gazel okuyanlar, hakikati ucubeleştirilenler ve yalancılar, bunların tümünün kültürümüzün zenginleşmesine katkıda bulunmaya çağrılıdır. Duyularımız bizi yanıltığında hafif karanlık bir ortamda yerde uzanmış bir ip parçasını yılan sanabilir ve korkabiliriz. Acaba toplumsal, ideolojik önyargılarımız, kalıplaşmış ve nerdeyse taşlaşmış fikirlerimiz de benzer türden bir zihinsel yanılsamanın ürünü olamazlar mı? O halde Feyerabend'in söylediği gibi "düşünce farklılığı, nesnel bilgi için kaçınılmazdır". Feyerabend için en aptalca, en saçma veya en eski olsa da her düşünce, bilgiyi genişletebilir, geliştirebilir. Olgular ideolojik bileşenler, gözden yitmiş, eski ya da hiçbir zaman dile getirilmemiş öğeler içerir. Bu olgular üzerine bir çelişki tespit edildiğinde kuramı terk etmek değil, aksine gizli ilişkileri, çelişkileri açığa çıkarmaya yönelmek gerekmektedir (Feyerabend, 1991; 29, 36, 48, 55, 86).

5. KİMLİK VE SÖYLEM

"Söylemek" sözcüğü bir anlamda insanın içten dışa açılmasını ifade eder. Mead'e göre, düşünce; iletişimin içselleşmesidir (Münch, 1994; 213). Onun bu görüşünü, bir parça değiştirerek ters yüz edersek, söylem, düşüncenin dışsallaşmasıdır diyebiliriz. Yani insan, kendi varlığına giren ne varsa onları bir fabrika gibi işler ve yeni oluşumlar halinde dışsallaştırır. Duygular, düşünceler, hayaller, değerler, özelemler, beklentiler, nefretler, düşmanlıklar ve dostluklar, "söylemek istediklerimiz" in yansımalarıdır. Dil, bu açının en önemli araçlarından ve yollarından biridir. Dil, sözdür, hiçbir söz tam bir tasvir değildir.

Söz özgürlüğe giden zor ve zahmetli bir yoldur (Ellul, 1998; 35, 41). Ancak, bu açının dile aşkıdır. Çünkü dil, ne geçmişi tamamen örtmeye ne de geleceği

tüketmeye yeter (Jameson, 1994; 184). Kimi zaman bölük pörçük, kimi zaman darmadağın, kimi zaman da tam tamına oturaklı görünür söylediklerimiz ya da söylemek istediklerimiz. Herkes farklı bir şey söyler ya da söylemek ister. İşte bu söylediklerimiz, söylemek istediklerimiz, bizi söyleme taşır.

Söz her şeydir, her şey sözdür, söze ait olmayan bir şey yoktur, her şey sözde doğar sözde sonlanır. Söz niyettir, dilektir, arzudur, gönüldür, aşktır, şehvettir, şiddettir. Yani söz yalnızca bir düşünce formu değildir, bir selin önüne kattığı şeyler gibi, duyguları, tecrübeleri, acıların, sevinçleri, hayal kırıklıklarını geçmişten geleceğe taşır.

Çağdaş anlamıyla “söylem” bir varoluşlar özgürlüğü hareketidir. Her düşünceyi, gerçeği inşa girişimlerini, gelenekleri kendi varoluşunda özgür bırakmaktır. Bu özgürleşme süreçlerinde ne akıla, ne bilime, ne özneye, ne de dine mutlak bir teslimiyet vardır. Yani bunlardan birinin diğerine üstünlüğü ileri sürülemez. Herhangi bir söylem yukarıda saydığımız cevherlerden birine sıkı sıkıya bağlanma hakkına sahip olmakla birlikte, onu bir başka söyleme zorla benimsetemez. Söylem, kendi olma hakkıdır. Söylemler evreni düşünce, söz ve eylemlerin sürekliliğinde kurulan yaşam pratikleridir ve çoklu bir ağ oluşturur. Önce ve sonra’nın şimdi’de bağlanma formlarıdır; değişirler, değişirken değiştirirler, dönüştürürler.

Yaşama renk veren söylemlerdir. Söylemler, birer konuşma, iletişim kurma biçimidir. Her söylem, şimdi olup bitenleri aşar, yani şimdi’ye aşkıdır. Söylem, her zaman “ben de buradayım” der; belki bir sanat eserinde, belki bir kitabın satırları arasında, belki bir ezgide. Söylem, bir taraftan tek tek davranışlarımızda, inançlarımızda, tavırlarımızda, akıl yürütmelerimizde yaşar, diğer taraftan da yaşama aşkıdır. Bir başka deyişle, söylemin temsil edildiği yer, sıradan insanın günlük yaşamından sanatsal ve kültürel etkinliklere, siyasetten ekonomiye, geçmişten geleceğe kadar uzanan bir süreklilik içinde kalır. Söylem, aktörlerini arayan büyük bir senaryodur, öyle bir senaryo ki tamamlanmamış ve kendi kendini yazmakta.

Söylem, kimi yerde düzenin kurucusu, kollayıcısı; kimi yerde düzenin düşmanıdır. İnsandan topluma uzanan bütün ilişki tarzları, bir söylem içinde doğar, söyleme göre yönlendirir ve bir öze söyleme bağlanırlar. Söylem, hem insanî etkileşimde varolur (Sözen, 1999;13) hem de bu ilişkilere biçim ve öz kazandırır. Söylem, insana ait olan ne varsa bunlardaki farklılıkları içine alır, dillendirir, kendine dolar ve yeni farklılıklara yol açar. Aynı zamanda da diyalektik bir süreç içine girerek farklılıkları törpüler. Söylem, insanda cisimleşir, elbise giyer. Her söylem, dünyada olup bitenlerin farklı yorumudur. Onların hepsi bir araya geldiğinde toplumsal gerçeği oluşturur. Her insan bir söylemde yer alır. Söyleme aidiyetin olduğu, söyleme işaret etmenin bulunduğu yerde kimlik vardır. Her kimlik, öznesini bir söyleme yerleştirir, bir söylemle ilişkilendirir. Özne, kimi zaman bireysel, kimi zaman da bir toplumsal kategori veya zümre olabilmektedir.

Neyin özne neyin nesne olduğu her zaman açık değildir. Bazen biri diğerinin görüntüsünü verebilir ya da biz öyle algılayabiliriz. Fakat gerçekte durum tam tersi de olabilir. Örneğin bağımlı bir ülkenin lideri kendi yakın

çevresi için özne durumundayken, kendi benzerlerine de hükmeden gelişmiş bir ülkenin lideri için nesne pozisyonunda yer alabilir.

İnsan, günlük yaşamında bilinçli bilinçsiz pek çok varsayımı kullanarak eylemlerini gerçekleştirir. İşte, bu varsayımlarımızın beslediği ana kaynak söylemlerdir. Bireylerin yapıp etmelerinin hepsinin bilincin ürünü olduğunu söylemek çok şaşımadır. Bazen tecrübelerimiz, o ana kadar sorunsuz işleyen bazı varsayımlarımızın işlerliğini kaybettiğini gösterir. Örneğin aile kurumuyla ilgili bir durumu gözden geçirelim; elimizdeki aile modelinde söylem, “aile üyeleri arasında yalan söylenmez” gibi bir varsayımı benimsemiş olsun. Aile üyelerinden biri bu kuralı bozuncaya kadar güven ortamı sürekliliğini korur. Fakat, aksi bir durum ortaya çıktığında durum yeniden gözden geçirilir. Bir bakıma, ortaya çıkan sorunla birlikte varsayımlar bilinç düzeyine taşınır ve söylem yeniden kurulur. Böylece söylemlerin değişme yolu açılır. İnsanların güncel pratikleri içine kök salmış, onların ruh ve akıllarına hükmeden söylemlerin çok yakından tanınması, derinlerinde yatan güdülerin, değerlerin, inançların gün ışığına çıkarılması, söylemlerin kendiliğinden açınımı için uygun koşulların oluşturulması gereklidir. Çünkü söylemlerin temel yapı taşları olan anlamlar, Blumerci deyişle, etkileşim süreçlerinde şekillenirler (Layder, 1994; 62).

Hepimiz, yaşamdan edindiğimiz tecrübe, bilgi ve sezgilerle birlikte kendimiz için birer küçük teori oluştururuz. İşte, bu küçük bireysel teorilerimiz, bizim kimliklerimizdir. Eğer kimliklerimizi bir fidana benzetirsek, söylem onun kök saldığı topraktır. Bireyi kuşatan çevre, onun kimliğindeki motiflerse, söylem de bu motiflere renklerini veren güneştir.

İnsan yaşamı, aynı senaryonun yavan bir tekrarı değildir. Her an yeni bir yaşam ırmağına atılabilir, yeni bir yaşam tarzıyla, yeni bir söylemle karşı karşıya gelebiliriz, zaten Herakleitos, yüzyıllar önce söylememiş miydi her şeyin akıp gittiğini (Gökberk, 1980; 25). Ait olduğu söylemden farklı bir söylemle karşılaşan özne, her zaman yeni karar alma süreçlerine sürüklenir ve durum yeniden gözden geçirilir. Sonuçta öteden beri sahip çıkılan söylem, geçmiş, şimdi ve gelecek üzerine yeni tasarımlarla, inşalarla geçerliliğini sürdürür ya da gözden düşer.

Bir söylemin gücü, tarihsel-toplumsal uzayda kapladığı alan ve mesafeye ölçülür. Söylemlerin gücü, öznelerin ona olan bağlılıklarında yansır ve kimliklere dönüşür. Eğer söylem, öznenin yaşadığı veya yaşamak istediği dünyaya ilişkin sorunları aşma konusunda çözümler getiriyorsa ya da en azından umut olabiliyorsa özne ona sahiplenir. Öznenin bu uğurdaki bağlılığının derecesi, her türlü askerî, ekonomik, siyasi destekten kendi canını adamaya kadar uzanabilir. Öznenin söyleme olan bağlılığının tükendiği yerde yabancılaşma başlar ve özne kendisi için uygun yeni varsayımlardan kurulu bir söyleme geçer. Söylemsizlik yoktur.

Her söylem, kendi özgün renkleriyle yaşama, tarihe katılır. Söylemlerin farklılıkları kadar benzerlikleri de vardır. Her söylem, farklı simgeler, anlamlar, değerler ve törenleriyle apayrı varoluşlardır. Çoğumuz için diğer söylemler, her zaman sinsi, düşmanca ve iyi niyetten yoksundur (Canetti, 1992; 23). İşte bu varsayım, dünyadaki pek çok çatışmayı bir kangrene dönüştürür. Ancak, en yıkıcı ve kıyıcı savaşların askerî ve sivil kumandanları söylemleri kuran bilgilerin, değerlerin, inançların mutlak doğrulukları olmadıklarını unutmakta ve söylemlerin yıkıcı kaderini yazmaktadırlar. Tarih bu konudaki pek çok örneği bağrında taşımaktadır. Yakın tarihimizden bir örnek alırsak, üzücü olması yanında bir o kadar da aptalca olanı, Afganistan'daki Tâliban yönetiminin düşünemeyen, inanamayan, silah kullanamayan ve konuşamayan putlara karşı açtığı savaştır (!).

Hiçbir söylem tek bir kişiye boyun eğmez. Bir söylemin kurucuları, sahipleri, sözcüleri veya taraftarları da söylemin kaderi üzerine konuşabilirler. Ancak, tek başına hiçbir kişi söylemi sahiplenemez. Söylem herkese aittir. Söylem, birlikteliğin ortak kazancı, sonucudur. Nietzsche'nin "sonsuz yorum"u gibi (Behler, 2001), söylemin içindeki her şey metni yeniden yazabilir. Mezarlıkların bile söylemin devamında söz hakkı vardır. Her söylem, üzerinde yükseldiği kamusal toplulukların, grupların, kolektivitelerin isteklerine, beklentilerine, anlam-değer bağlantıları aracılığıyla karşılık vererek ayakta kalır. Çünkü, onlar olmadığında söylem de ortadan kalkacaktır. Örneğin, herhangi bir milletin beklentilerine yanıt vermeyen bir milliyetçilik söylemi yaşama şansına sahip olmayacaktır. Söylemden güncele, pratiğe, yerele ve aktöre giden uygun geçiş yolları olduğu gibi bunun tersi de doğrudur. Bireylerin düşünce ve duygu dünyalarına inebilen, onların kendilerini gerçekleştirebilecekleri uygun koşulları arayan bir zihniyet, mutlaka söylemsel varoluşa dikkat etmelidir.

İnsanın aldığı ilk kimlik, nüfus cüzdanıdır ve kendisine değil, ailesine verilir. Dünyaya yeni gelen bir bebeğin kimliği ana babasına teslim edilir. Çünkü yeni doğan canlı, irade bildirecek kapasiteye sahip değildir. Bir anlamda onun kaderi o andan itibaren çizilmiştir. Bundan sonra, o, söylem ya da söylemlerin kucağında büyüyecektir. Hiçbir insan kendini bu sürecin dışında tutamaz. Kişilik mücadeleleri, toplumsal, kültürel veya siyasal çatışmalar içinde yer arayan insan, aslında bir söylemlerarası serüven yaşar.

İnsanların olgun bir kimliğe, kişiliğe ulaşması erdemli bir mücadeleyi gerektirir. Erdem ne renkte, ne parada, ne de sınıftadır. O yalnızca bireye aittir ve neredeyse bütün söylemlerde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Kimlik, resmî kayıtlara sığmaz ve onunla sınırlanamaz. Onun açınımindaki töz, söylem ya da söylemlerdir. İnsanın çevresini kuşatan her nesne onun kimliğini oluşturmada belirli bir etkiye sahiptir. Mahallemizdeki okul, cami, arkadaşlarımız vs. her şey kimliğimizin bir yerinde iz bırakır. En olmadık

zamanda bu izler ortaya çıkar ve bizi bize hatırlatır. Hiçbir zaman, aynı çevre aynı kimlikleri yaratmaz. İnsan zihni, onun kimliğini oluşturan değerleri, inançları, duyguları vs. bir hiyerarşi içine alır. İnsan, çoğu kez bu hiyerarşinin farkında bile değildir. Fakat bu hiyerarşi değişmez değildir. Hatta doğuştan gelen aidiyetler bile değişebilmektedir (Maalouf, 2000; 16, 18, 25). Kimliğin alacağı biçim ve öz her zaman için olumsaldır.

Kimlik özneye yapılandırılan bir etikettir. Bu etiketleme işlemi, bireylerden toplumsal gruplara, etnik veya dinî cemaatlere, uluslara kadar uzanan bir süreklilik skalasında yer alır. Etiketlemenin amacı, konusu olan özneye işaret etmek, özneyi nitelemek, ait olduğu zemini belirginleştirmek, diğerleri karşısında pozisyonuna açıklık kazandırmak, hak ve yükümlülüklerinin sınırlarını çizmek, dost ve düşmanlarını belirlemek, ona zaman ve mekanda yer vermektir.

Kabul edilmelidir ki, özneye bir kimlik verme, ona kimlik kazandırma hareketi ilk andan itibaren, öznenin yok edilme hamlesidir. Çünkü, insan öznenin biyolojik, fiziksel, psikolojik hiçbir özelliği hakkında en basit bir bilgiye dahi sahip olmaksızın, ona en ağır nitelermeler yapılandırılır. Bu durum, karıncayı korumak için üzerine kocaman bir kaya parçası koymaya benzer. İşte özneyi korumak adına, onu yok eden bu hamlenin sahibi söylem ya da söylemlerdir. Ancak, özneye yeniden yaşam verecek, ona özgürlüğünü iade edecek, kendi olma hakkını tanıyacak olan da ironik bir şekilde söylem ya da söylemlerdir. Söylemin gücü öznenin kendinde saklıdır. Özgürleşme yolunda mücadele eden insan özne, verili kimlikleri daha çok kimliklere bölecek, kimlikleri parçalayacak, yeni kimlikler ihdas edecektir. İşte bu süreçlerin hepsi birlikte söylemsel açınımı oluşturur ve insan özneyi özgürlüğüne taşır. Karıncalar kayaları parçalayabilir.

Yaşadığımız toplumsal ortam, önümüze pek çok siyasî, kültürel, dinî, etnik, ekonomik çatışmalar, gerilimler ya da mücadeleler sunar. Çoğumuz, bu ilişki tarzlarındaki pozisyonumuzu doğru ve haklı görürüz. Çünkü biz doğru tarafta yer alırız. Bu noktada bulunduğumuz pozisyonun geçmişle olan bağı gözardı ederek, olup biteni yalnızca bugünün koşullarında değerlendirmeye yöneliriz. Önümüze kotarılan gerçekten bize uygun mudur? Neden bugünün insanları, binlerce yıl öncesinin kavgalarını, çatışmalarını yeniden yaşarlar? Kurtuluş, çağımızda da geçerliliğini koruyan ve bize Antik Yunan Felsefesi'nden miras kalan "kendini bil" ilkesidir (Foucault, 1999; 34-45). Anadolu'dan bir başka ses Yunus Emre, "ilim ilim bilmektir/ilim kendin bilmektir/ sen kendin bilmezsen/ Bu nice okumaktır" derken aynı ilkeyi dile getirir.

Geçmişten bugüne taşınan pek çok pozitif değer veya ilkeden de söz edilebilir. Örneğin, İncil'den "asla öldürmeyeceksin", Kur'an-ı Kerim'den

“sizin dininiz size benim dinim de bana”³ ayetlerinde olduğu gibi. Her şeye rağmen, geçmiş bugünü kuşatmayı sürdürmektedir. Çevremiz yalnızca şimdi yansıyan görüntülerden ibaret değildir. Geçmiş, metinsel kayıtla bugüne taşınır (Hesse, 1997; 112) ve kitap⁴ yeni bir yorumla okunur (Maalouf, 2000; 45).

İnsanlar veya toplumlar birbirlerinden farklı eylem stratejilerini benimserken farklı söylem kodlarını kullanabilirler. Örneğin, Türkler, etnik duygu koduna bağlı bir söylemde buluşurken; Araplar, daha çok din kodunda buluşurlar. Diğer taraftan Batı dünyası dediğimiz uluslar bilim kodunda buluşur. Bu sınırlar çok kesin değildir. Ayrıca, söylem kodlarının keşiştiği pek çok noktanın bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Doğa Bilimleri alanında sağlanan gelişmeler, insanlara fizik dünya karşısında büyük zaferler getirdi. Bu süreç, insanın kendini bilimin nesnesi haline getirmesiyle sonuçlandı. Böylece sosyal bilimler ortaya çıktı. Bu süreçte üretilen sosyal bilimsel kavramlar, toplumsal gerçeği açıklamanın ötesinde, onun yeniden ve yeniden inşasının aracı oldular.

Ortaya çıkan yeni sosyal bilimsel kavramlar, mevcut toplumsal ilişki biçimlerine bir yeni bir öz, değer, anlam katarak yeni kurumsallaşmalara yol açtı. Bilimsellik, bir bakıma, toplumların kimliklerinin resmî damgası haline geldi. Kimliğe ilişkin her şey, sosyal bilimsel kavramlarla ilişkilendirilerek söylemin içinde yoğruldu. Bu harmanlama işlemiyle birlikte, sosyal bilimsel kavramlar kimliklerin gerekçeleri haline geldi; millet olma bilinci, demokrasi bilinci, kültürel benlik, hümanizm gibi. Günümüzde bu kavramsal atıfların, bağlanmaların olmadığı bir toplumun tarihteki varlığı tehlikeye girer.

İnsanların ve toplumların kimlikleri sürekli oluşum halindedir. Hiçbir zaman, son haline gelmiş, tamamlanmış, bitmiş bir kimlikten söz edilemez. Eğer bu oluşum süreçlerinde kimlikler, çeşitli engellerle karşılaşırsa “öz” kendini olması gerektiği halde yansıtamaz. Engellenme kimlikte bozulmayı, sapmayı beraberinde getirir. Bir benzetmede bulunacak olursak; eğer büyümekte olan bir fidan, herhangi engelleyici güç tarafından bir yana doğru büyümeye zorlanmışsa, o fidan eğri bir ağaç olur. Eğrilik o ağacın doğasından, özünden gelmez. İşte kimliklerin bu türden engellerden, engellemelerden kurtarılması söyleme düşen bir sorumluluktur.

Kimliklerin özgürce oluşmasını engelleyen pek çok durum vardır; öldürme, kitle halinde öldürme, hukukla engelleme, işkence, sosyal baskı uygulama, ekonomik engelleme gibi. Bütün bu durumların ortak paydası sözellik’tir, yani söylemdir. İnsanın kendini özgürleştirilmesi kaçınılmaz bir son veya -Platoncu anlamda- en yüksek iyi’dir. İnsana kendi kurtuluşunu verecek olan yine sözdür, söylemdir. İşte bu noktada özgür kimliklerin oluşması için, “söylem” söylemek kadar, söylememenin, söyleyememenin,

³ Yüz on dördüncü süre. en NAS süresi

⁴ Bütün varlığa oluşum süreçlerini ve yansımalarını içeren bir anlamda kullanıldı.

söyletmemenin ya da söyletmenin peşini bırakmaz. Çünkü, bu saydıklarımız söylemin, kendi olamamasının koşullarını içinde saklar. Kendisini sınırlayan koşullarla, süreçlerle hesaplaşmaksızın, özgür olamaz söylem. Kendisi özgür olmayan bir söylem özgür kimlikler de getiremez.

Her toplumsal gerçeklik alanı bir söylemin temsilidir. Biz kendimizi onun dışında görsek bile, onun dışına çıkamaz, ondan ayrı varolamayız. Söylem, daha önce hiç bilmediğimiz, tecrübe etmediğimiz toplumsal uzayda bize rehberlik eden bir haritadır. Yolları, yönleri, engelleri, geçitleri gösterir, onlara işaret eder, ama bu haritaya aynen uyma zorunluluğumuz yoktur. Çünkü, hiçbir söylem kendi bilgi yapılarında tam yerleşmiş ve gerçeğin kusursuz haritası değildir, her söylemin eksiklikleri, yanlışlıkları, belirsizlikleri, çarpıtmaları ve dahası yalanları, inkarları vardır.

Söylem temelli entelektüel hareket, aslında pozitivist, belirlenimci ve nesnelci yaklaşıma bir başkaldırıdır. Çünkü, söyleme değer veren entelektüel hareket, değerden arınmış bilginin varolduğuna inanmaz. Bilimsel bilginin toplumdan ve onun değer yapılarından etkilenmeksizin varolabileceği nesnel bir ortamın olamayacağını ileri sürer (Sözen, 1999; 15). Gerçekten de yalnızca bilimle uğraşma isteği bile toplumsal değil midir? Yasa, değişmez gerçeklik, kesinlik ve mutlak doğruluk gibi kavramlar söylemin dışında yer alır. Aksine söylem, çok boyutlu perspektifi, sürekliliği, çoğulculuğu, farklılıkların uyumlu birlikteliğini davet eder.

Söylem, farklılıkların kabul edilmesinin bilincidir. Pek çok insanın sandığının aksine, şimdi, şu anda olan, yaşadığımız toplumsal gerçeklik, tam da bu haliyle mutlak doğrulardan, en uygun değerlerden ve değer yapılanmalarında, en iyi inançlardan, ritüellerden, davranış biçimlerinden, örgütlenmelerden kurulu değildir. Bu nedenle, kendi söylemimizi cennetin bir temsili gibi görerek diğerlerine katı bir düşmanlıkla saldırmanın haklı bir gerekçesi yoktur. Unutmamalı ki, "cennet" bu dünyada hiç olmadı ve olmayacak. Söylem, eleştiri ve özeleştiriyi davet eder; yeni biçimlenmeleri, yeni birliktelikleri, yeni uzlaşmaları doğurur.

Her söylem, kendini farklı değerlerde, inançlarda, akıl yürütmelerde, farklı eylem stratejilerinde ve yaşam biçimlerinde, farklı organizasyonlarda sunabilmektedir. Örneğin; ulusal söylemler, kendilerini devlet organizasyonlarında cisimleşirken, dinî söylemler kutsalın sınır çizgilerinde (Müslüman alemi, Hıristiyan alemi gibi) diğerlerine karşı varolmaktadır. İşte, bu söylemler, kişilerin ya da toplumsal grupların, cemaatlerin kimlikleri olarak onların dünyalarına bir yön ve şekil verir. Her söylem, içine aldığı insanların zihnine aynı soyutluk ve derinlikte nüfuz edemez. Her ikisi de cahil bir Müslüman ve bir Hıristiyan karşı karşıya geldiğinde hemen kavgaya tutuşabilir. Fakat iki dinden ilahiyatçı karşı karşıya gelse, büyük bir ihtimalle onların kavga etmeyip, derin bir felsefi tartışmaya gireceğini söyleyebiliriz. Onlar dinlerin basit ayrılıkları yerine temel ortaklıkları öne çıkarma

noktasında birleşirler, hoşgörü gibi. Bu gibi durumlar, farklı söylemlerin daha üst söylem biçimlerinde buluşabileceğine işaret eder. Örneğin, farklı etnik temelde hareket eden topluluklar demokrasi söyleminde birleşebilirler. Söylemler arasında çatışmalar, gerilimler kadar bir bağlaşma, kaynaşma da vardır. Dinlerin ya da geleneklerin gücünü insan belleğinden çıkardığımızda yalnızca siyasal rejimlerin ve fikirlerin, bilimsel doğruların dünya insanlarını bir arada tutabileceğini düşünebilir misiniz?

Kendi kimliklerimize sahip çıkarken, kendi söylemimizle yaşarken farklı olanla karşı karşıya gelmekten korkmak, saldırgan bir tavır almak doğru değildir. Rakip teorilerle, fikirlerle karşılaşmak yararlıdır. Çünkü, onlar insanın zihnini açar, daha değişik perspektiflerden yeni fikirler üretmemize yardımcı olurlar. Böylece kendi görüşlerimizin daha inceltilmiş ve genişletilmiş çerçevesini kurarız (Münch, 1994; 5).

Güncel toplumsal yaşam merceği altına alındığında, failerin eylemlerinin arkasında kimi farklı söylemlerin bulunduğu görülür. Söylemlerin açık ve anlaşılabilirliği failerin eylemlerinde saklıdır. Toplumsal aktörlere kimlik veren, onlara ait oldukları yeri gösteren söylemdir. "Söyle bana söylemini söyleyeyim sana kim olduğunu" dersek yanlış olmaz sanırım. Toplumdaki bireyler ya da gruplar arasındaki çatışmalar, yakınlaşmalar, aslında söylem temelli oluşumlardır.

Herhangi bir söylem, evrensel anlamda nesnel, geçerli ya da üstün değildir. Olsa olsa yaygın ve güçlü söylemlerden söz edilebilir. Kaldı ki, güçlü söylemler bile her zaman tam olarak doğru, haklı, iyi ve güzel değildir. Örneğin bir dönem yaygın söylem olan kölelik için kimse iyi bir uygulama diyemez. Bu gerçek dikkate alındığında, ait olduğumuz kimliğe ölümüne bağlanmak gibi bir yol doğru strateji değildir. Özellikle futbol fanatiklerinin kavgaları, aptalca kimlik kavgalarının en tipik örneğini oluşturur.

Her toplumun tarihi, bir bakıma çeşitli söylemlerin aktığı bir nehirdir. Bu söylemler çeşitliliğinde her söylem meşru değildir. Şu ya da bu şekilde toplumların dışladığı, baskı altında tutmak istediği, taraftarlarına şiddet ve ceza uyguladığı söylemler de vardır. Söylemler, egemen söylemden en şiddetli olarak bastırılan ve cezalandırılan söylemlere kadar uzanan bir skala üzerinde süreklilik gösterir. Demokratik toplumlarda meşruluk çizgisinin üzerinde kalan söylemler büyük bir çoğunluğu oluşturur ve meşru olmayan söylem sayısı en aza indirilir. Aslında demokratik toplumsal organizasyonun temelinde de bu yaklaşım vardır. Yani, mümkün olduğunca çok sayıda söylemin eşit koşullarda varolmalarını sağlamak. Bu sürecin en önemli düşmanı, eşitlik isteğindeki samimiyetsizliklerdir.

Bütün söylemler en az bir varsayıma ve bir önermeye sahiptir. Söylem bu başlangıç noktasından itibaren dallanıp budaklanır ve gittikçe karmaşık bir hal alır. Bu o noktaya varabilir ki bir söylem ilk çıktığı biçimin

tam karşıtı pozisyonda durabilir. İnsanlık için huzur, barış, ve refah vaat eden bir dinî, siyasî söylem en büyük savaşların, insanlık için en acı dönemlerin nedeni olabilir. Ancak, söylemler, yalnızca önermeler temelinde kurulmaz; duygular, düşünceler, düşmanlıklar, mücadeleler onun yapısını oluştururlar. Bu noktada, kendi kendimize şu soruları sormamız gerekmektedir: Acaba, benim kimliğimi veren söylemin emrettiği, işaret ettiği yol en doğru yol mudur? Ben bu uğurda diğer insanlara karşı, istediğim her eylemi gerçekleştirme hakkına sahip miyim?

Söylemler toplumsal-siyasal yaşam rejimleriyle doğrudan bağlantılıdır. Dar ve baskıcı toplumlar, az sayıda radikal varsayım ve tümel önermeler tarafından biçimlendirilirler. Demokratik toplumlara doğru gidildikçe, bu radikal varsayımlar daha bir esneklik kazanır. tümel önermeler yerine tikel önermelere doğru bir kayma gözlenir. Böylece toplum, çeşitlenen alt düzey varsayımlar ve önermelerle daha esnek bir toplumsal organizasyon biçimine ulaşır. Esnek toplumsal yapılarda ise, daha incelikli önerme ve temel kabuller öne çıkar. Örneğin, katı kuralların hüküm sürdüğü bir toplumda geçerli “vatan kutsaldır ve A onun için yeri gelince ölmelidir.” şeklindeki bir önerme, toplum demokratik bir yapıya doğru evrim geçirdikçe, “insan değerli bir varlıktır ve temiz doğal bir çevrede yaşamak hakkıdır” şeklindeki bir önermeyle yer değiştirir. Sonuçta, söylemle birlikte kimlikler de değişime uğrar.

Söylemlerin dinamizmi ve gelişmesi, büyük ölçüde sosyal organizasyonların yapılarındaki bilgi erişim yoğunluğuna ve bilgi erişim tarzlarına bağlıdır. Demokratik bir ortamda bilgi erişim hızı yüksektir ve bilgi çeşitliliği hat safhadadır. Böyle bir ortamda daha net ve doğru bilgiye ulaşmanın araçları ve yolları vardır. Demokratik bir toplumda faillerin bilgiyi değerlendirme ve yorumlama kapasiteleri yüksektir. Aynı zamanda, bireyin bilgiyi değerlendirme ve yorumlama hakkı en geniş düzeydedir. Bilgi ve düşünce üzerinde baskı ve kısıtlamalar en az düzeydedir. Demokratik olmayan baskıcı toplumlarda ise, bilgi çeşitliliği sınırlı ve bilgi erişim hızı düşüktür ya da sadece yönetici üst grup bu olanağa sahiptir. Bilgiler yanlış ve belirsizdir, aktörlerin bilgiyi değerlendirme ve yorumlama kapasiteleri düşüktür. Bilgi genellikle merkez otoritenin güdümündedir.

Söylemler, bir yandan tarihin ürünüdürler, diğer yandan tarihe biçim ve içerik vererek onun kurucusu olurlar. Tarih, söylemlerin altüst oluş tarihidir denebilir. Tarih söz ve dil’le yazılır (Ellul, 1998; 38). Söylemler tarihin rüzgarında harman olur, söylemler hiyerarşisi biteviye değişir. Ne var ki; egemen, güçlü söylem her zaman doğru ve haklı bir söylem olmayabilir. Söylemin gücü zor, şiddet, baskı ve cezadan kaynaklanabilir. Diğer söylemlerin sindirildiği, baskı altına alındığı böylesi bir ortamda diktatörlük vardır.

Her söylem, çeşitli araçları ve yollarla güncel toplumsal yaşamda varlığını sürdürür. Toplumsal adetler ve alışkanlıklar, çeşitli ritüeller, bayramlar, törenler, anma günleri, kutlamalar, yarışmalar, eğlenceler, okullar, kitaplar, masallar, destanlar, edebiyat ve diğer sanatsal etkinlikler söylemlerin yaşarlıklarını güvenceler. O halde, her birey davranışlarını bir söylem içinde gerçekleştirir. Bu süreçler, bireye bir kimlik kazandırır. Bireyin kimliğinin şekillenmesinde birden fazla söylemin etkisi vardır.

Bireyin davranışları önemli ölçüde söylem tarafından biçimlendirilir, yönlendirilir. Ancak, bu noktada, söylemin zorlayıcılığına karşı bireyin seçme ve karar alma hakkının çağdaş yaşamın bir değeri olduğunun altını çizmek gerekir. Birey, kimliği doğrultusunda çeşitli davranış stratejileri geliştirirken, söylemlerde çeşitli kutsalların olabileceğini ama söylemlerin kutsal olmadığını hatırdan çıkarmamalıdır. Bu bağlamda birey-özne, söylemle kendisi arasında sürekli olarak eleştirel bir mesafe bırakmalı, söylemin kendine sunduğu her şeyi bir akıl süzgecinden geçirmelidir.

Söylemden söz edildiği yerde, evrensel gerçeklik kavramının silikleştiğini, kaybolmaya yüz tuttuğunu görürüz. "Evrensel" kavramı, Hegelci anlamda sonsuz "şimdi" karşısında içeriği boş bir kavram oluverir (Jameson, 1994; 190). Zaten pek çoğumuzun canı gönülden sahiplendiği evrensel şeyler, belli tarihsel gelişmelerin sonucu değil mi (Foucault, 1999; 4)? Söylemler, sonsuz şimdide yaşayan asıl gerçekliklerdir. Bu gerçeklik, sosyal varoluşun her yanına yayılır; dil, din, törenler, inançlar, semboller ve eylemler söylemsel açınımlardır. Her söylem farklı dilden konuşur. Her söylem, farklı eylem stratejilerine sahip cemaatlerde, topluluklarda, gruplarda yaşar ve onları yaşatır. Bu anlamda bireysel ve toplumsal kimlikler de birbirlerinden farklılaşırlar.

6. SÖYLEM VE KİMLİK ÜZERİNE SON SÖZLER

Sanırım çağdaş dünyanın ileri fikirli insanları, söylemlerin birbirlerine düşmanca bakmadığı, bir söylemden diğerine sancısız geçişlere izin veren, her söylemde barışın birinci öncelikli değer olduğu ideal bir dünyanın arayışındadır. Herkesin bu idealin gerçekleşmesi için yapabileceği bir şeyler mutlaka vardır: vazgeçilmez bir davanın müridi olmak yerine gerçeği, yalnızca gerçeği arayan özgür bir insan olmak; dünyanın bir yerinde acı, açlık, zulüm varken hiçbir insanın erdemli bir mutluluğu tam olarak yaşayamayacağını kabul ederek, buolumsuzluklara karşı mücadele etmek; düşünce özgürlüğünü savunmak; üretim ve tüketimde insana yakışır bir ilişkiler düzenini gerçekleştirilmeye çalışmak; ırkçılığa karşı mücadele etmek; çocukların korkmadığı bir dünya yaratmak; nükleer enerjiye ve silahlara karşı durmak, silahsızlanmaya destek olmak vs. Bulduğumuz yer aslında

kısmi bir varoluştan başka bir şey değildir. Bizler aslında yalnız kendimizi yaşamıyoruz. Başkalarının daha önce başlattığı gerilimleri, çatışmaları, yaklaşmaları dünden yarına bağlayan küçük halkalar gibiyiz. Bu nedenledir ki farklılıklara daha fazla hoşgörü, düşmanlıkların şiddetini azaltan bir anlayış, sevgiyi artıran bir yürek için herkesin ortak çaba harcaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALEXANDER, J. ve P. COLOMY (1992). "Traditions and Competition; Preface to a Post Positivist Approach to Knowledge Cumulation." , George Ritzer (ed.) *Metateherozing*, London: Sage Publication
- BAUMAN, Z. (1995). *Yasa Koyucular ile Yorumcular* (çev. Kemal Atakay), İstanbul: Metis Yayınları.
- BEHLER, E. (2001). Yirminci Yüzyılda Nietzsche, *Cogito Dergisi*, Sayı 25-Kış 2001, İstanbul: yapı Kredi Yayınları
- BİLGİN, N. (1994). *Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege yayıncılık.
- CANETTİ, E. (1992). *Kitle ve İktidar* (çev. Gülşat Aygen), İstanbul:Ayrıntı Yayınları
- CEVİZCİ, A.(2000). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ELLUL, J. (1998). *Sözün Düşüşü* (çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Feyereband, P.(1991). *Yönteme Hayır*, (çev. Ahmet İnam), İstanbul: Ara yayımları.
- Foucault, M.(1994). *Kelimeler ve Şeyler*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M.(1994). *Kendini Bilmek* (çev. Gül Ç. Güven), İstanbul: Om Yayınevi
- GÖKBERK, M.(1980). *Felsefe Tarihi*,İstanbul:Remzi Kitabevi
- HEKMAN, s. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik* (çev.Hüsamettin Arslan, Bekir Balkız), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- HESS, H. (1997). *Bozkırkurdu* (çev. Kâmuran Şipal), İstanbul:Afa Yayınları
- JAMESON,F. (1994). *Postmodernizm* (çev.Nuri Plümer), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- LAYDER, D. (1994). *Social Theory*, London: Sage Publications
- MAALOUF, A. (2000). *Ölümcül Kimlikler* (çev. Veysel Bora), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MUNCH, R. (1994). *Sociological Theory, Volume 1, From the 1850s to 1920*, Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- SÖZEN, E. (1999). *Söylem*, İstanbul: Paradigma Yayınları.